

ӘОЖ 502/504/ (075.8)
КБЖ 20.1 я 73
М 13

*Баспаға әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті
журналистика факультетінің ғылыми кеңесі және
Редакциялық-баспа кеңесі шешімімен ұсынылған*

Пікір жазғандар:

филология ғылымдарының докторы, профессор,
ҚР ҰҒА-ның корреспондент мүшесі **Б. Ө. Жақын**
филология ғылымдарының докторы, профессор **Н. Шыңғысова**

Майкотова Ғ.Т.

М 13 БАҚ-тағы әлеуметтік-экология мәселелері: оқу құралы.
– Алматы: Қазақ университеті, 2014. – 134 бет.
ISBN 978-601-04-0297-3

Оқу құралында қазақ баспасөзі беттеріндегі экологиялық проблемалар туралы жазылған материалдар талданады. Автор оқырманға экология жайында беймәлім деректер мен мәліметтерді ұсынады. Сондай-ақ «Атамекен» экологиялық газетінің айдарларында жарияланған мақалалар, «Егемен Қазақстан» газетінің «Талбесік» айдарындағы мақалалар, Семей, Арал, Балқаш, Каспий, Сорбұлақ өңірлері, «Возрождение» – ажал аралы, Қазақстандағы алғашқы қорықтар туралы тың деректер және ауыз су, таза ауа мәселесі де назардан тыс қалмайды.

Бұл пән студенттерге Қазақстандағы экологиялық проблемалардың жазылу ерекшеліктері туралы толыққанды мәліметтер алуға жол ашады.

ӘОЖ 502/504/ (075.8)
КБЖ 20.1 я 73

1-ТАРАУ

БАҚ ЖӘНЕ АРАЛ ТЕҢІЗІНІҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯЛЫҚ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

1.1. Аралдың экологиялық проблемасы

Экология сөзі гректің «*oikos*» – үй-жай және «*logos*» – ілім деген сөзінен шыққан. Бұдан басқа мұнда белгілі аумақта тіршілік ететін ағзалар жиынтығы зерттеледі. Экология термині ең алғаш Эрнст Геккельдің «Ағзалардың жалпыға бірдей морфологиясы» (1866) және «Әлем жаратылысының табиғи тарихы» (1868) еңбектерінен ғылымға енді.

Ағзаның құрылысы мен оның тіршілік ету әрекетін, сондай-ақ қоршаған ортаның әсерін зерттейді. Белгілі аумақтағы әр алуан ағзалар бірлестіктері арасындағы заңдылықтарды анықтайды.

Уикипедия жобасынан алынған мәліметтерге сүйенсек, тірі ағзалардың қоршаған тіршілік ортасымен өзара әсер ету заңдылықтарының биологиялық ерекше бөлімін экология зерттейді. Экология ғылыми пән ретінде ХХ ғасырда қалыптаса бастады, алайда арғы басталу тарихы швед биологы Карл Линней (1707-1778) еңбектерінен, ХVІІІ ғасырдан есептеледі. Ол түрге ғылыми атау берген кезде анықтаушы сөзі ретінде тіршілік ортасына байланысты орман, шалғын, егістік, тау, батпақ және т. б. сөздерді пайдаланды. Бұл К. Линнейдің ағзаны тіршілік ортасынан бөле қарамағанын көрсетеді. Осы орайда француз биологы Жан Батист Ламарктың (1744-1829) еңбектерін ерекше атап өткен жөн. Ол еңбектерінде жануарлар мен есімдіктер эволюциясының ең маңызды себебінің бірі ретінде ең алғаш сыртқы факторлардың рөлін бөліп көрсетті.

Жалпы экологиялық проблемалар Қазақстан тәуелсіздік алғаннан кейін ғана қазақ баспасөзі беттерінде ашық жазыла бастады. Әсіресе екінші жылдары «Атамекен» газеті мен басқа да республикалық және аймақтық басылымдарда экология

жайындағы беймәлім деректер мен мәліметтер көрініс тапты. Сондай-ақ, оқу құралында «Атамекен» экологиялық газетінің айдарларында жарияланған мақалалар, «Егемен Қазақстан» газетінің «Талбесік» бөліміндегі мақалалар, Семей, Арал, Балқаш, Каспий, Сорбұлақ, «Возраждение» – ажал аралы, Қазақстандағы алғашқы қорықтар және ауыз су, таза ауа мәселесі туралы шынайы деректер толық қамтылды.

Арал теңізінің экологиялық проблемаларының тууына себепші болған адам әрекеті десек қателеспейміз. Себебі, ұзақ жылдар бойы Аралға құятын ірі Әмудария мен Сырдарияның өзендер суы теңізге жеткізілмей, түгелдей дерлік егістіктерді (мақта, күріш) суландыру үшін пайдаланылып келді. Буланушылық дәрежесі жоғары болатын шөл зонасында орналасқан теңіз суының көбірек булануы оның тартылуына әкеп соқты. Қазіргі кезде Арал теңізі екі су айдынына Үлкен және Кіші теңізге бөлінген. Арал теңізіндегі суы тартылған бөліктің ауданы 30 мың км² жетеді. Ғалымдардың есептеуі бойынша, теңіз табанынан атмосфераға жылына 200 млн тоннаға дейін тұзды шаң-тозаң ұшады. Теңіз суының шегінуінен оның жағалауындағы *800 гектар тоғай, жануарлар дүниесі жойылып*, теңіз айналасы бұл күнде тіршілігі жоқ құмды, сортаң жарамсыз жерлерге айналды. Теңіз суының тартылуынан мұнда теңдесі жоқ Барсакелмес қорығы жойылды. Бұл өзгерістер өз кезегінде сол аймақ тұрғындарының денсаулығына кері әсерін тигізді. Аралды сақтап қалуға арналған Халықаралық қордың құрылғанына 15 жыл толды. Осы жылдар аралығында атқарылған жұмыстар аз емес. Аралды қалпына келтіру үшін көптеген іс-шаралар қаралып, жобалар жасалды. Кіші аралдың оңтүстігіне ұзындығы 12 км болатын Көкарал бөгені салынды. Соның салдарынан Кіші Аралдың (Солтүстік) деңгейі 42 метрге, аумағы 800 шаршы километрге ұлғайды. Суы тартылып қалған тұзды көлдің табанын жауып, көлге тіршіліктің нышаны енді. Ғалымдардың айтуынша Аралдан ұшқан тұзды дауылдың бір ұшы Гренландия мұздықтары мен Норвегияның орманды алқабына да жеткенін дәлелдеген еді. Соған қарамастан еліміз аймақтың және жергілікті жердің экологиялық жағдайын көтеру үшін түрлі шаралар ұйымдастырып, үлес қосуда. Бүгінгі күні Солтүстік Арал маңына халықтар қайта қоныстанып, үй салып,

Ғалия МАҰКОТОВА

**БАҚ-тағы
ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯ
МӘСЕЛЕСЕРІ**

Оқу құралы

Оқу басылымы

Майкотова Ғалия Тілеубергенқызы

**БАҚ-тағы ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОЛОГИЯ
МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Оқу құралы

Редакторы *Самат Қалуов*
Компьютерде беттеген *Ғайша Қалиева*
Мұқабасын көркемдеген *Ринат Скаков*

ИБ № 7076

Басуға 05.02.2014 жылы қол қойылды. Пішімі 60x84 1/16. Көлемі 8,31 б.т.
Офсетті қағаз. Сандық басылыс. Тапсырыс № 160. Таралымы 100 дана. Бағасы келісімді.
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің «Қазақ университеті» баспасы.
050040, Алматы қаласы, әл-Фараби даңғылы, 71.

«Қазақ университеті» баспаханасында басылды.